

РОЛЯ ПОГЛЯДАЎ І ГРАМАДСКАЙ ПАЗІЦЫІ ІААХІМА ЛЯЛЕВЕЛЯ Ў ФАРМАВАННІ БЕЛАРУСКАЙ НАЦЫЯНАЛЬНАЙ ІДЭІ

КІРЫЛ ЛЫСАК

Анатацыя: Мяжа XVIII–XIX стагоддзяў – вызначальны час для нараджэння беларускай нацыянальнай ідэі. Тады ў студэнцкім асяродку Віленскага ўніверсітэта нарадзілася цікавасць да культурных асаблівасцяў простага народу, а разам з тым і ўспрыманне беларускага насельніцтва як суб'екта з уласнымі культурнымі характарыстыкамі. Філаматы і філарэты – гэта з'явы свайго часу, вынік агульнаеўрапейскіх тэндэнцый. Але іх станаўленне было б немагчымым без уплыву выбітнай асобы – Іаахіма Лялевеля.

Ключавыя словы: Віленскі ўніверсітэт, Лялевель, нацыянальная ідэя, філаматы, філарэты.

THE ROLE OF VIEWS AND PUBLIC POSITION OF JOACHIM LELEWEL IN FORMATION OF THE BELARUSIAN NATIONAL IDEA

Abstract: The boundary of the eighteenth and nineteenth centuries is the time for the birth of the Belarusian national idea. An interest to the cultural context of Belarusians as a subject with its own cultural characteristics was born among the students of Vilna University. Student associations were a phenomenon of that time, the result of pan-European trends. But their emergence would have been impossible without the influence of the outstanding personality of Joachim Lelewel.

Keywords: Vilna University, Lelewel, National Idea, Philomaths, Philorhets.

Большасць дзяржаў на сучаснай палітычнай карце свету ўключаюць у сябе шматлікія элементы так званай “нацыянальнай дзяржавы”. Нацыя, па вызначэнні Бенядзікта Андэрсана (Anderson, 1991), з’яўляецца “ўяўленай супольнасцю”, у якой, у адрозненне ад рэальнай супольнасці, удзельнікі не ведаюць адзін аднаго асабіста і нават часам не ведаюць пра існаванне адзін аднаго, аднак адчуваюць сябе прыналежнымі да пэўнай групы. Дадзеная група можа надзяляцца пэўнымі характарыстыкамі, такімі як мова, традыцыі, звычаі, каштоўнасці, гісторыя і г.д.

На працягу ўсяго XIX стагоддзя даследчыкі выяўлялі значную цікаўнасць да культурных асаблівасцяў разнастайных этнічных супольнасцяў. Тады ж пачала і выпяваць ідэя аб праве дадзеных груп на самавызначэнне і стварэнне ўласных дзяржаў, гэта значыць – аб арганізацыі этнасаў у нацыю. На беларускіх землях аднымі з першых праявілі цікавасць да культуры мясцовага насельніцтва члены Таварыстваў філаматаў і філарэтаў (Адам Міцкевіч, Ян Чачот, Тамаш Зан і іншыя), якія дзейнічалі на базе Віленскага ўніверсітэта.

Чэшскі даследчык Міраслаў Хрох (Hroch, 1993) вылучаў тры стадыі пераходу традыцыйнай этнічнай супольнасці да нацыі. Ён адзначаў, што на першай з гэтых трох стадыяў (стадыя А) адбываецца развіццё нацыянальнай культуры, заснаванае на мясцовай мове і яе выкарыстанні ў адукацыі, кіраванні і эканамічным жыцці. На гэтай фазе цікавасць да нацыі мае пераважна асветніцкі, фальклорны характар. Нацыянальныя актывісты вывучаюць родную мову і культуру. Усведамляюцца свае карані, і фармуецца адзін са слупоў кожнай нацыі – гістарычная памяць. Такім чынам, дзейнасць Таварыстваў філаматаў і філарэтаў, якія надавалі шмат увагі вывучэнню беларускай мовы і культуры, спрабуючы пры гэтым фіксаваць ці нават ствараць пісьмовыя ўзоры на мове карэннага насельніцтва беларускіх земляў, можна разглядаць істотным фактарам беларускіх нацыятворчых працесаў, пачаткам крышталізацыі беларускай нацыянальнай ідэнтычнасці. Варта дадаць, што дасканалае вывучэнне народнай культуры, традыцый, фальклору, мовы, гісторыі і г.д. спрыяе асэнсаванню так званага этасу культуры – сістэмы ідэалаў, каштоўнасцяў, дамінуючых у культуры, якія маюць тэндэнцыю кантраляваць паводзіны яе членаў. Даследаванне этасу вядзе да больш грунтоўнага ўсведамлення духоўных арыенціраў нашага грамадства, яго каштоўнасцяў, што спрыяе ўзмацненню нацыянальнай ідэнтычнасці і разуменню сваёй гістарычнай ролі.

Таварыствы філаматаў і філарэтаў далі беларускай культуры шмат слаўтых імёнаў. Тым не менш дадзеныя студэнцкія суполкі былі б немагчымыя без уплыву Іаахіма Лявелея (1786–1861) – польска-беларускага гісторыка, нумізмата, геральдыка, палітычнага дзеяча, прафесара

сара Віленскага і Варшаўскага ўніверсітэтаў. І. Лялевеля ўсё ж складана назваць знакамітым беларусам: нарадзіўся ён у Варшаве, меў нямецкія карані, некаторы час жыў на Беласточчыне, працаваў у Вільні. Пра яго жыццё ці дзейнасць на тэрыторыі сучаснай Беларусі амаль нічога не вядома. Аднак гэту асобу можна смела назваць знакамітым дзеячам у тым ліку і Беларусі, бо нельга не адзначыць той унёсак, які ён зрабіў у справе фармавання і выхавання моладзі, у асяродку якой пачне спець зерне беларускай нацыянальнай ідэі.

Падчас свайго навучання ў Віленскім універсітэце (1804–1808) Лялевель сам браў актыўны ўдзел у дзейнасці навуковага, а потым – Філаматычнага таварыства (па аналогіі з вядомым у гісторыі Філаматычным таварыствам, што дзейнічала ў Францыі напярэдадні і ў час Вялікай французскай рэвалюцыі), гэта суполка і стала правобразам знакамітых таварыстваў Віленскага ўніверсітэта. Лёс знакамітага гісторыка і палітычнага дзеяча і пасля навучання застаўся звязаны з гэтай навуковай установай: з 1815 па 1818 і з 1821 па 1824 гады ён узначальваў кафедру гісторыі Віленскага ўніверсітэта. Акрамя досведу ўдзелу ў таемных таварыствах, якім І. Лялевель мог дзяліцца з маладым пакаленнем філаматаў і філарэтаў, яшчэ адным механізмам уплыву на моладзь быў ягоны аўтарытэт, якім ён карыстаўся сярод студэнтаў: дзякуючы стылю выкладання, смеласці сваіх высноў і ўласных ідэй, яго лекцыі па гісторыі заўсёды наведвала шмат слухачоў. Звяртаючы ўвагу студэнтаў на вартасць і годнасць простага народу, ён заклікаў да вывучэння народнай культуры і знаёміў студэнтаў з метадамі яе вывучэння.

І. Лялевель быў чалавекам свайго часу, і яго погляды не маглі не адчуваць уплыў рамантызму, з яго цікавасцю да мінуўшчыны, а таксама да здабыткаў традыцыйнай культуры. Істотнае месца ў поглядах І. Лялевеля займае сацыялізм у выглядзе так званага “гмінаўладства”: ён высока ставіў прасты народ, яго імкненні, патрэбы і таксама культуру і лічыў, што сацыяльнае расслаенне, а тым больш класавы антаганізм, не характэрны для славянскай культуры. Усе рашэнні павінны прымацца калектыўным суб’ектам салідарна, з улікам агульных і павагай да індывідуальных інтарэсаў. Усё гэта фактычна азначала нязгоду І. Лялевеля з феадальным ладам і сведчыла аб яго ліберальных перакананнях. Ён выказаў шэраг ідэй па ўдасканаленні грамадскага ладу. Зямля, на яго думку, з’яўляецца агульным набыткам, таму ёю павінны валодаць сяляне-землеўласнікі, прыгоннае права павінна быць скасавана. На погляд Лялевеля, сяляне маглі атрымаць ва ўласнасць зямлю альбо шляхам яе выкупу, альбо праз паўстанне, у выніку якога да ўлады прыйдзе рэвалюцыйны ўрад, які і перадасць зямлю сялянам. Іаахім Лялевель быў адным з першых гісторыкаў, які выказаўся аб

існаванні ў мінулым беларускай дзяржаўнасці. Удзелам у паўстанні 1830–1831 гадоў, сваёй грамадскай і выкладчыцкай дзейнасцю аказаў значны ўплыў на іншых змагароў за аднаўленне Рэчы Паспалітай, а таксама на тых, хто спрычыніўся да паўстання і беларускага нацыянальнага руху. Безумоўна, і яго адукацыйная, і навуковая, і грамадская дзейнасць былі прасякнуты высокімі ідэаламі асветніцтва.

Такім чынам, гаворачы аб ролі І. Лялевеля ў станаўленні ўдзельнікаў Таварыстваў філаматаў і філарэтаў, якія спрычыніліся да пачатку крышталізацыі беларускай нацыянальнай ідэі, трэба адзначыць яго ўплыў праз ідэі рамантызму, сацыялізму і асветніцтва. Гэты ўплыў ажыццяўляўся праз аўтарытэт і досвед гэтай асобы. На жаль, не ўся спадчына І. Лялевеля, якая мае дачыненне да беларушчыны, сёння даступна нават зацікаўленым. Напрыклад, дагэтуль на беларускую мову не перакладзена яго гістарычная праца “Гісторыя Літвы і Русі да Люблінскай уніі з Польшчай 1569 года” (1844). Не ўсім ахвотным даступныя ўсе нумары часопіса “Тыгоднік Віленскі” пад рэдакцыяй І. Лялевеля, у якім упершыню надрукаваўся А. Міцкевіч. Больш глыбокае вывучэнне поглядаў, а таксама прац І. Лялевеля дазволіла б яшчэ дакладней прасачыць шлях фармавання беларускай нацыянальнай ідэі.

Бібліяграфія

1. Anderson, Benedict (1991). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
2. Hroch, Miroslav (1996). “From National Movement to Fully-Formed Nation: The Nation-Building Process in Europe,” in Gopal Balakrishnan (eds), *Mapping the Nation*. London: Verso.